

Tautodailė Rokiškio krašte

Lietuvoje dėl tautodailės sampratos diskutuojama iki šiol. Muziejininkas P. Galaunė tautodailę suprato veiklos visumą, kurioje pasireiškia meno elementai. Liaudies meno būdingais bruožais, skiriančiais jį nuo pramoninės gamybos ir profesionalios dailės, jis laikė tradiciškumą, kolektyviškumą ir ryšį su aplinka. Tikraisiais tautodailės kūrėjais P. Galaunė, kaip ir M. K. Čiurlionis, laikė savamokslius kūrėjus.¹ V. Drėma senąją valstiečių dailę apibūdino kaip nesąmoningą, gaivališką ir instinktyvią liaudies meninę kūrybą, tenkinančią kūrėjo estetinius poreikius.² Istorikas J. Jurginis tautodailę vadino visų pirma žemdirbių sukurtu ir tebekuriamu menu. Jo nuomone, tautodailininkai naudojami mažiau tobulomis techninėmis priemonėmis ir ne taip įgudusiai jas vartoja, bet savo kūrybiniu meistriškumu, tikrovės suvokimu ir pastabumu dažnai nenusileidžia menininkams profesionalams. Jų kūryba dažnai esti net nuoširdesnė, išraiškingesnė, labiau suprantama visuomenės.³ Vieningos nuomonės dėl tautodailės sampratos ir teorijos Lietuvoje nėra. Dauguma esminiais tautodailės bruožais laiko kolektyvinę jos prigimtį, kūrėjo ryšį su gamta, tradiciškumą. Tautodailės šaknys siekia pirmykštės visuomenės laikus. Vystantis žmogui, tobulėjo ir jo menas. Kūryba, tradicijos buvo perduodamos iš kartos į kartą. Lietuvoje tautodailės rinkimu ir tyrimu susirūpinta XX a. pradžioje. Šiuo laikotarpiu kultūrinis gyvenimas buvo ženkliai suaktyvėjęs. 1907 m. sausio 9 d. įvyko pirmoji XX a. Lietuvių dailės paroda, kurioje buvo eksponuojami 235 tautodailininkų darbai. Taip pačiais metais buvo įkurta Lietuvių dailės draugija. Iki pirmojo pasaulinio karo surengusi aštuonias parodas, kuriose buvo eksponuojami ir tautodailės kūriniai. Po karo Draugija rengė ir atskiras tautodailės ekspozicijas. Didžiausios tautodailės parodos iki 1940 m. buvo surengtos 1927 m. Kaune ir 1930 m. Šiauliuose. Tautos dailės likimu rūpinosi ir kitos draugijos, institucijos. Buvo pradėta rengti kursai tautodailininkams, išleisti pirmieji leidiniai.⁴ Tautodailininkai aktyviai kūrė tarpukario metais ir Rokiškio krašte. Rokiškio grafas Pšezdeckis turėjo vieną didžiausių Lietuvoje tautodailės rinkinių. Jo paprašytas Pranciškus Kšyvdas-Polkovskis tyrinėjo Rokiškio apylinkių kryžius, kurie užfiksuoti Lenkijoje išleistame albume „Lietuviški kryžiai“. 1924 m. pasirodė žinios, kad grafo Pšezdeckio tautodailės rinkinys siūlomas didžiųjų Europos miestų antikvariatams ir greitai iškeliaus iš Lietuvos. Deja, taip ir atsitiko...⁵ XX a. trečiame dešimtmetyje Rokiškio gimnazijoje buvo įkurtas muziejėlis, kuriame buvo sukaupta daug senosios medžio skulptūros pavyzdžių ir kitų dirbinių, daugiausia iš medžio.⁶ Rokiškio krašto audėjas Juozapas Pipinis 1928 m. dalyvavo žemės ūkio ir pramonės parodoje Kaune. Už patobulintas stakles juostoms austi apdovanotas sidabro medaliu.⁷ „Audyklėlę lietuvių liaudies menui gaivinti ir tobulinti“ turėjo rokiškietė Anelė Diržytė-Naginskienė.⁸ Po antrojo pasaulinio karo taip pat rūpintis tautodailės puoselėjimu. Pirmąsias pokario tautodailės parodas 1947 m.

surengė Vilniaus kraštas, Telšiai ir Panevėžys. Ketvirtuoju kraštu, surengusiu savo tautodailės parodą, 1950 m. tapo Rokiškis.⁹ Rokiškio I vid. mokyklos rūmuose liepos mėnesį įvyko apskrities moterų rankdarbių paroda, kurioje buvo eksponuojami tautiniai rūbai, kilimai, siuviniai, tapyba, audiniai, juostos, mežginiai. A. Saulėnas apskrities laikraštyje rašė, kad „mūsų liaudies menas kasdieną įgauna vis didesnę populiarumą, vis didesnę užmojų...“¹⁰ Pradėjus rengti tarprajonines parodas, rokiškėnai buvo pirmieji. 1958 m. gruodžio mėnesį Rokiškyje savo darbus eksponavo Rokiškio, Obelių, Dusetų, Zarasų ir Pandėlio rajonų tautodailininkai.¹¹ 1959 m. Vilniuje vykusioje respublikinėje liaudies meno parodoje dalyvavo medžio drožėjas, Panemunėlio vid. mokyklos aštuntokas Albinas Baltrūnas ir aštuonios audėjos iš Rokiškio ir Pandėlio rajonų.¹² Septintame dešimtmetyje šalyje kilo diskusija dėl liaudies meno draugijos steigimo, o 1966 m. kovo 1 d. įvyko šios draugijos steigiamasis posėdis. Tais pačiais metais pradėjo kurtis ir liaudies meno draugijos skyriai. 1968 m. liaudies meno draugijos veikla buvo pertvarkyta apribojant ją tautodaile. Atsižvelgiant į etnografinį pasiskirstymą, draugijos prezidiumas sudarė penkis draugijos skyrius: Vilniaus, Kauno, Žemaitijos, Šiaulių ir Panevėžio. Šiaip liaudies meno draugija, atkūrus nepriklausomybę, reorganizuota į tautodailininkų sąjungą, tapo organizaciniu ir metodiniu respublikos tautodailininkų centru, vadovaujančiu liaudies meno judėjimui. 1966 m. buvo įsteigtas LMD Rokiškio skyrius, kurio Dailės sekcijos vadovu tapo muziejininkas Stasys Juodelis. Šios draugijos Rokiškio krašto vadovais vėliau įvairiais laikotarpiais buvo: O. Mackevičienė, A. Lapienienė, I. Butėnienė, E. Matuzonienė, E. Pipinienė, L. Kavaliauskienė, G. Šimėnienė, V. Tumėnaitė. Audėjos sudarė tautodailininkų pagrindą. Tai liudija Lietuvos tautodailininkų sąjungos Panevėžio bendrijos archyve esantys duomenys.¹³ Nuo pat LMD Rokiškio skyriaus susikūrimo, didelį dėmesį jo veiklai skyrė Rokiškio krašto muziejus. Eilę metų rajono tautodailininkams vadovavusi A. Lapienienė (dabar Raugienė) prisimena, kad tuometinis muziejaus direktorius A. Kartūnas „... reikalavo maždaug du kartus į metus suorganizuoti dideles parodas. Labai padėjo šiame darbe“.¹⁴ Šios tautodailininkų ir muziejininkų, kaip ir tautodailininkų bei kultūros skyriaus darbuotojų gražaus bendradarbiavimo tradicijos išliko iki šiol. Rokiškio muziejininkai atidžiai rinko tautodailės eksponatus, aktyviai organizavo parodas. Vien 1985-1987 m. laikotarpyje surengė 11 stacionarių ir 28 kilnojamas liaudies meno parodas.¹⁵ Tautodailininkai prisimena, kad tekstilininkai sovietmečiu susilaukdavo nemažos pagalbos - iš Lentvario kilimų fabriko buvo galima pigiai nusipirkti siūlgalių („kartais parsiveždavome pilną autobusą“ – prisimena A. Raugienė). Kalbant apie sovietmetį, būtina pabrėžti, kad nors didelė duoklė būdavo atiduodama ideologiniam apibrėžtumui, politiniam temų diktatui, tautodailė vystėsi veržliai, susiformavusios institucijos rūpinosi tautodailininkų kvalifikacija, parodų, seminarų ir konferencijų organizavimu, įvairių švenčių rengimu. Atkūrus nepriklausomybę, Lietuvos tautodailininkų sąjunga, tapusi visiškai

savarankiška ir atsidūrusi konkurencinės kovos už savo egzistenciją sūkuryje, sugebėjo išlaikyti savo koordinuojantį ir nukreipiantį vaidmenį, išlaikyti vertingiausios tautodailės tradicijas. Šiuo laikotarpiu krašto tradicijas, savastį stengėsi išlaikyti ir Rokiškio rajono tautodailininkai. XX a. paskutiniame dešimtmetyje ir XXI a. pradžioje Rokiškio rajono savivaldybė, norėdama pagyvinti tautodailės raidą, ėmė periodiškai organizuoti seniūnijų tautodailės dienas, kuriose aktyviai ir gausiai dalyvavo visi kūrėjai. 1997 m. „Valstiečių laikraštis“ rašė: „... į parodas seniūnijose darbus pristatė net 270 rajono gyventojų. Apie daugelį iš jų rokiškėnai išgirdo pirmąkart... Paskui seniūnijų parodose atrinkti geriausi 79 autorių kūriniai visą mėnesį buvo eksponuojami Rokiškio krašto muziejuje.“¹⁶ Tokios seniūnijų tautodailės dienos buvo organizuojamos ne kartą. Rokiškio krašto muziejus įvedė tradiciją – tautodailininkų-jubiliatų parodas, kurių metu jubiliečiai supažindina su savo kūryba, yra pagerbiami. Rokiškio krašto muziejus organizuoja ir iškilnesnių kūrėjų, nepriklausančių LTS, bei tautodailininkų, kilusių iš Rokiškio krašto, parodas. 1999 m. Rokiškio rajono savivaldybė pagal tautodailininkų sąjungos Rokiškio skyriaus prašymą skyrė patalpas, kurios buvo panaudojamos parodoms ir kitiems susibūrimams. Savo indėlį į krašto tautodailės gyvenimą stengėsi įnešti ir Aukštaičių akademija, 1995 m. įsikūrusi Rokiškyje: ji kartu su respublikos liaudies kultūros centru organizavo respublikinį seminarą apie tautinį aukštaitišką kostiumą, kartu su LTS Panevėžio bendrijos vadovybe parengė aukštaitiškų audinių ir medžio drožybos kilnojamąją parodą, pravedė mokslinę konferenciją „Aukštaitija ir tautodailė“. Menotyrininkė A. Počiulpaitė rašė „... liaudies dailė nėra kažkas virš, šalia ar žemiau mūsų – ji mumyse, su mumis. Kaip tik todėl joje ryškiausiai atsiveria mūsų meninė pasaulėjauta, santykis su etnine kultūra ir tradicijomis apskritai“, joje „... tie patys pavojai – masinė paklausa ir jos tenkinimas, gimdantis kičą ir nuovargį“.¹⁷ Visa tai supranta ir Rokiškio krašto tautodailės puoselėtojai, siekiantys išsaugoti tautodailę – meno sritį, kurios, deja, eilė šalių jau nebeturi.

Petras Blaževičius

¹ Liaudies meno savitumas. K., 1984, p. 10, 13

² Ten pat, p. 11

³ J. Jurginis. Lietuvos meno istorijos bruožai. V., 1960, p. 20-22

⁴ F. Marcinkas. Liaudies meno draugija. V., 1986, p. 11-13

⁵ P. Blaževičius. Kai kurie Rokiškio krašto kultūros istorijos bruožai. U., 1994, p. 48; „Gimtasis Rokiškis“. 2003-03-3, Nr. 40

⁶ „Gimtasis Rokiškis“. 2003-03-13, Nr. 40

⁷ F. Marcinkas. Elena ir Juozas Pipiniai. V., 1989, p. 11

- ⁸ Lietuviškoji enciklopedija. K., 1937, p. 1033
- ⁹ F. Marcinkas. Liaudies meno draugija. V., 1986, p. 15-16
- ¹⁰ „Tarybinis Rokiškis“. 1950-07-08, Nr. 81
- ¹¹ „Tarybinis Rokiškis“. 1958-11-12, Nr. 9; F. Marcinkas. Liaudies meno draugija. V., 1986, p. 17
- ¹² Respublikinė liaudies meno paroda. V., 1959, p. 20, 25, 39, 195, 201, 204, 207
- ¹³ LTS Panevėžio bendrijos archyvas
- ¹⁴ A. Raugienės prisiminimai. Autoriaus archyvas.
- ¹⁵ RKM – 121. Liaudies meistrai. O. Mackevičienės darbo liaudies meno baruose apibendrinimas.
- ¹⁶ „Valstiečių laikraštis“. 1997-03-04, Nr. 18
- ¹⁷ „Atspindžiai“. 1990-10-15, Nr. 17